

MILYENNEK SZERETNÉM LÁTNI AZ ORSZÁGOS SZAKIRODALMI RENDSZERT A MISKOLCI EGYETEMI KÖNYVTÁRBÓL NÉZVE

ZSIDAI JÓZSEF

Az Országos Könyvtárügyi Tanács plénuma alig több, mint egy év leforgása alatt kétszer (1983. IV. 11-én és 1984. V. 10-én is) tárgyalta "Az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás helyzete és fejlesztése" c. témakört. Mindkét alkalommal a vitaindító előadást Ágoston Mihály az OMIKK főigazgatója tartotta. Az előadást lapunk 1983. 6. számában közöltük. A második vitára az OKT több külső szakembert is meghívott, közülük néhányat hozzászólásra is készítetett. E sorok írója írásban adta elő véleményét, amely a szerkesztőség szerint a szélesebb szakmát is érdekelheti. Ezért most közreadjuk. (A szerk.)

Bevezetőben megjegyzem, hogy sem Ágoston Mihállyal, sem más hozzászólókkal nem kezdek vitát, mondanivalómat a címben jelzett korlátok között tartom.

Sok időt nem érdemes arra vesztegetnem, hogy a korszerű tájékoztatás és a csatlakozó szakirodalmi ellátás tekintetében az élvonalhoz mérve lemaradásunk nyugtalanító. Ha unottan is, de arról mégis ejtsünk szót, hogy közeledünk egy olyan állapothoz, amikor a nemzetközi információs kommunikációból önmagunkat rekesztjük ki, mert a technológiai fejlődésben messze lemaradtunk.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egyes folyóiratok közelesen csak számítógépes memóriákban fognak létezni, legjobb esetben mikroformátumon jelennek meg. A postai úton végzett könyvtárközi kölcsönzést elektronikus szövegátvitel helyettesíti; sőt az egyszerű levelezést, üzenetközvetítést is számítástechnikai eszközökkel végzik. Az adatrögzítést az ember csak előkészíti, mert optikai leolvasók lépnek a gépirók helyébe.

Korábban a papírt kézbe tudtuk venni és hasznos szemünkkel el tudtuk olvasni. Ez a hagyomány részben ugyan folytatódik, részben azonban jelentősen megváltozik, mert fogadni, olvasni, feldolgozni valamit, jobbra majd csak technikai eszközökkel lehet. Ha ilyen eszközeink nem lesznek, az ismeretek jelentős részétől magunkat zárjuk el. Ez a közeledő realitás szakmai felelősségünket fel kell, hogy ébressze.

Igény a technikai fejlesztésre. Lépcsőfokok

A technikai fejlesztésben észlelt lemaradásokról több gondolatkör kapcsán szóltam.

Az adatátviteli infrastruktúra fejlesztése országos ügy, enélkül nem tudunk egymással kommunikálni. Nagy szerencse, hogy ez nem kizárólagosan könyvtári ügy, mert mindenféle számítástechnikai kommunikáció ugyanezen a hálózaton keresztül bonyolódik le. Miskolc ebből a szempontból előnyös helyzetben van az országban. A hálózat

bővítéséért kell küzdenünk, hogy minél több partnerrel lehessen kapcsolatot teremteni. A postánál erőteljesen kell szorgalmaznunk a fejlesztést.

Az adatátvitellel kapcsolatban említem meg, hogy a posta a szövegátvitel (telefaxszimile) tekintetében teljesen hátramaradt, nem is foglalkoznak vele. Külföldi partnereink levélpapírjain a telex mellett ott áll az is, hogy telefax, amit ugyancsak egy numerikus jelcsoport követ. Arra kell törekednünk, hogy legalább egy-két ilyen állomás legyen az országban, mert a könyvtárközi kölcsönzés bizonyos esetekben talán csak ezzel a technikával lesz elintézhető.

A számítástechnikai fejlesztés igen nehéz feladatáról az a véleményem, hogy a nagyteljesítményű hardver tekintetében egyelőre csak az OMIKK-ban és az OSZK-ban, az országos szolgáltatások fókuszaiban kellene fejlesztésre gondolni.

Más a helyzet a tájékoztatást szolgáló adatvégállomások, terminálok üzembeállítását illetően. Először csak a nagyobb intézmények vállalkozzanak erre a feladatra. Azok az intézmények, amelyek erre alkalmasak, amelyek már járatosak e területen, amelyek a szó legtágabb értelmében szolgáltatni akarnak, amelyek a járulékos feladatokat is átvállalják (pl. hagyományos tájékoztatás, számítástechnikai kultúra terjesztése, primer dokumentumok rendelkezésre bocsátása stb.). A második lépcsőben kell szélesíteni a kört, akkor, amikor már a kisebb intézmények is magtanulják a technológiát, ha a nagyobbak nem győzik a feladatokat. De addig még hosszú az út. A kétlépcsős fejlesztés elvét tervben kellene rögzíteni, tárcánként, főhatóságokként; a tervek összehangolása pedig kormányzati feladat.

A tájékoztatás és a szakirodalmi ellátás szervezete

Amikor az előbb azt mondtam, hogy a szervezésben a fokozatosság elve érvényesüljön, akkor arra is gondoltam, hogy kezdetben azokra az intézményekre kell alapozni és koncentrálni minden erőt és eszközt, amelyek a befektetéssel a lehető legszélesebb hatókörben tudnak szolgáltatni. A fő szempont az erők magasfokú koncentrációja.

Másodszor azt kell megállapítani, hogy melyek azok a nagy horderejű feladatok, amelyek az országos intézményekre tartoznak, elsősorban az OMIKK-ra és az OSZK-ra. Ezt követően a fennmaradó főbb feladatokat meg kell osztani a teljesítőképes intézmények között. Nem a vállalatokat kell elosztani, hogy kié legyen Csepel, Dunaújváros, vagy a GANZ-MÁVAG, hanem a tájékoztatási és a szakirodalmi ellátási feladatokat. Mindenekelőtt a legfőbb témaköröket egy helyre kellene koncentrálni (pl. a kohászatot Miskolcra, a környezetvédelmet az OMIKK-ba). Ám e helyeken legyen meg minden feltétel, amire csak szükség van az országos szolgáltatás megalapozásához és működtetéséhez. Ideértem a számítástechnikát és a műszerek mellett az összes segédletet (pl. tezauszok, használati ismertető, szakszótárak stb.); a hagyományosan is tájékoztató szakembereket; a jó szakirodalmi bázist; a könyvtárközi kölcsönzésre való hajlandóságot; a reprográfiát. A szaktudományokra alapozott országos szolgáltató rendszert rugalmasan ki kellene egészíteni a regionális központokkal (a vidéki egyetemi könyvtárak, néhány főiskolai és megyei könyvtár jöhet itt számításban). Ez lenne a hálózat gerince.

A szakirodalmi ellátást a tájékoztatási szisztémához kellene igazítani, vagyis adott szakterületen a tájékoztatásért felelős intézmény lenne a felelős ugyanazon szakterület szakirodalmi ellátásáért is, feltételezve jó értelemben vett monopolhelyzetét.

A tájékoztatás tudományos bázisai, forrásai

A könyvtárak feladatai évszázadok óta nem változtak abban, hogy az ismereteket gyűjtik, rendezik, őrzik és felkínálják; azaz, általában nem állítják elő azokat, legfeljebb átalakítják egy részüket a felhasználók speciális igényei szerint.

Ahogy korábban sem mi, könyvtárak és könyvtárosok állítottuk elő a forrásokat, úgy ma sincs másképp. A saját, minőségben versenyképes adattárak létrehozásának egyetlen feltétele sincs meg: hiányzik a feldolgozandó szakanyag nagy része, hiányzik az input-hoz szükséges szakemberek széles köre, nincsen hardver sem, szoftver sem, és a felhasználók technikai felkészültsége sem adott. Természetesen az ideális helyzet az lenne, ha magyar nyelvű adattárakból dolgozhatnánk, de ezek létrehozására képtelenek vagyunk.

Ezen oknál fogva nekem az a szilárd és határozott véleményem, hogy amely területen rangos külföldi adattárak vannak, ott ne is gondoljunk igen magas költséggel tízszer gyengébb hazai bázisok létrehozására. A műszaki és az élettelen természettudományok területe külföldi adattárakkal jobbra lefedett.

Mégis, – nagy kényszer alatt – kellene olyan hazai adattárakat is készíteni, amelyek speciálisan nemzeti feladatokat oldanak meg, ezek zömét a központi szolgáltatások automatizálása során kellene megoldani. Továbbá ide sorolnám a társadalomtudományok különféle területeit, amelyekben a külföldi, főként nyugati adattárak nem elégítik ki a mi igényeinket. E téren viszont fronttörést csak életrevaló KGST kooperációtól lehet remélni.

Mit várok vidéken a központi szolgáltatásoktól

Online hozzáférés kellene a teljes magyar szakirodalomhoz, dokumentumegységeik lebontva: könyv, folyóiratcikk, kutatási jelentés, szabadalom stb. Hibás az a szemlélet, hogy hazai dokumentumtermésünk regisztrálását, feltártságát és hozzáférhetőségét megoldottnak vesszük. Ez nem igaz. A megtalálás, a gyors hozzáférés nincs megoldva saját anyagaink tekintetében sem.

A külföldi könyvekről online hozzáférésű központi katalógusra van szükség az állománygyarapítás racionalizálásához. A cél az, hogy a rendelés alatt álló műveket is tükrözze a nyilvántartás.

Online központi katalógus kell a folyóiratokról is a könyvekéhez hasonló megfontolásból. A kurrens címek mellett az állományt visszamenőlegesen is tartalmazza.

Online fordításnyilvántartás kell mielőbb, hiszen gyakran egy napon, esetleg órákon belül kell dönteni konkrét ügyekben.

És végül a kutatásnyilvántartás online megoldása is jó lenne, habár ennek fontossága elmarad a fentiek mögött.

Az online kapcsolatok sürgetése mellett, annak alátámasztására két fontos dolgot kell megemlíteni:

- ha az ipart hatékonyan akarjuk szolgálni, a tájékoztatásban az időtényezőt egyre komolyabban kell vennünk. Alapvetően emiatt is kell az automatizálást sürgetni;
- online hozzáférés esetén is szükséges a hagyományos hozzáférést biztosítani, mert legalább 10 évet vesz igénybe, amíg a felhasználók százai át tudnak állni az új módszerekre (egy részük talán később sem fog változni).

A regionális modell miskolci elképzelés szerint

Sajnálkozva kell feltételezni, hogy a korszerű országos információs rendszer egyhamar nem épül föl. Ezért az én erőfeszítéseim zöme és a vezetésem alatt álló intézmény erőforrásai a közeljövőben a regionális feladatok bővítésére és megoldására irányulnak. A fenti megállapításon túl van még két nyomós oka annak, hogy ezt az utat jelöltük ki az elkövetkező 10–15 évre.

Először: igen erősen élnek bennem azok a tapasztalatok, amelyeket egyfelől Ausztriában, Svájcban, az NSZK-ban szereztem tanulmányutakon, másfelől a szakirodalomban a regionális rendszerek életrevalóságáról. Éltrevalóak, mert emberközeliak a kapcsolatok, szorosabb az egymásrataltság, tapinthatók a közös érdekek, helyi pénzügyi forrásokat nyitnak meg stb. Másodsor: azért erősítem fel ezt a tevékenységet, mert ebben látom saját intézményem további gyarapodásának eszközeit, az egyetem színvonalasabb szolgáltatásait rejtegetett tartalékait. És elmondom azt is, hogy a kutatóintézetekkel és az iparvállalatokkal történő ésszerű és szoros összefogás megvalósulása által példás ökonómiát remélek, ami mások számára is példa lehet.

Szorosabbra fűzzük és sokrétűbbé tesszük kapcsolatainkat a régió intézményeivel. A konkrét tennivalókat nagyon leegyszerűsítve két fő csoportra osztjuk: 1. a korszerű tájékoztatás megteremtése és általánossá tétele; 2. az optimális szakirodalmi ellátás közös szervezése, közösen képzett pénzalapokból.

A tájékoztatáshoz terminált telepítünk az egyetemi könyvtárba, melynek munkálatai megkezdődtek. Jelenleg bemenetünk van az USA-beli Dialoghoz és az Orbit-hoz, valamint a svájci Datastar-hoz. Bármelyik helyi vállalat számára készséggel dolgozunk, de alapvető célunk az, hogy megtanítsuk, ráneveljük az embereket a korszerű információs szolgáltatások használatára. Ezért elsődlegesen az információs kultúra dinamikus terjesztését és fejlesztését kell megvalósítani. Az adatvégállomás technikai eszközei és a telepítésmódja alkalmat kínál a helyszíni bemutatókra is, valóságos feltételek között, de hordozható egységekkel üzemekben is tudunk felvételről bemutatókat tartani. Vállalunk ún. komplex tájékoztatást is, melynek összetevői: tanulmánykészítés, gépi bibliográfia összeállítás, abból releváns tételekhez az eredeti irodalom beszerzése hazai forrásokból és külföldi gyűjteményekből, végül – kívánságra – fordítások elvégzése.

Hangsúlyozottan említem, hogy a tájékoztatási kultúrát illetően legfontosabb célunk az egyetemi hallgatóink képzése és rászoktatása ezekre a szolgáltatásokra.

A második feladatcsoportban, a szakirodalmi ellátásban a vegyipari vállalatokkal kialakított együttműködés útját akarjuk járni. Vagyis a nyugati, igen drága, de mindenki számára fontos irodalmat csakis egy példányban vesszük meg a régió egyeztetett igényei alapján közös pénzen, és ebből korrektül szolgáltatunk a résztvevők számára.

Úgy gondolom, hogy saját szakirodalmi igényeinknek kb. 50%-át leszünk képesek kielégíteni regionális állományunkból, 30%-át az ország többi gyűjteményéből és 20%-át a külföldi könyvtárközi kölcsönzés útján.

Ezekhez a feladatokhoz és műveletekhez felerősítjük a hagyományos szolgáltató-képességet, odarendeljük az OMIKK kihelyezett fordító irodáját, és gépesített futárszolgálatot valósítunk meg.

A regionális programot nem érzem sem különutasnak, sem alternatívának az országos terv ellenében. Az országos hálózat részeként, tagjaként gondolom el a miskolci-borsodi önmagunkat. Sőt, visszautalva a központi szolgáltatásokra, Miskolcon jelentős mérvű input előállítását is megoldhatónak tartom. Azaz, nemcsak fogyasztók akarunk lenni, hanem az építkezésnek is aktív részesei, segítői lehetünk. Úgy vélem ilyen megoldásokon és tartalékokon kellene gondolkodnunk, s nem a központi milliókra kell várnunk, mert hosszú lenne a várakozás.

Még néhány megjegyzés

Miskolcra, műszaki munkahelyekről nézve a társadalomtudományok néhány területén igen szívesen látnánk országos tájékoztató és szakirodalmi ellátási rendszert, s fogyasztóként szeretnénk hozzájuk kapcsolódni. Számunkra az alábbi területek különösen fontosak:

- közgazdaságtudomány,
- állam- és jogtudomány,
- politológia,
- szociológia,
- pszichológia,
- ergonómia.

Kívánatos, hogy valamennyi információs rendszere magyar nyelven épüljön ki, és online üzemmódban is működjék.

Ismételten megemlítem, hogy néhány nagy intézményt a most tárgyalt feladatok elvégzésére előnyben kellene részesíteni, s megfelelő összegű valutával ellátni külföldi kapcsolataik finanszírozása céljából. Az lenne célszerű, ha ezért a felelősséget valamelyik minisztérium vállalná. A lényeg az, hogy biztonságra van szükségünk, mert tudnivaló, hogy a szélesebb körben ható szolgáltatásokat elindítani és kiépíteni csak biztonságban, a folyamatos üzem kellő szavatolása mellett lehet.

Köztudott, hogyha hálózatot, rendszert emlegetünk, akkor azt meg is kell tervezni, és össze is kell hangolni. A munkamegosztást tisztázni kell, rögzíteni kell a jobbra önként

vállalt rendet. Annak megtartása és a vállalások teljesítése fölött pedig őrködni kell, azaz elengedhetetlen a koordináció. Hogy ki koordináljon, ki koordinálhat sikerrel, s milyen eszközökkel, arra most nem tudok javaslatot tenni.

Korszerű és magas teljesítményű információs rendszer felépítéséhez mély elszántság, szilárd hit, mérhetetlen szívósság, sőt megszállottság szükséges. Lépegető, tevegető, tétovázó magatartással ilyen forradalmian új feladatokkal nem lehet megbirkózni. A miskolci egyetemi könyvtár az első sorban szeretne menetelni, minél több hasonló felfogásban gondolkodó partner közösségében. Ezt kívánják használóink igényei, s magunknak is ehhez van kedvünk, szakmai hitünk és egy kevés erőnk is.

MERWIN KISASSZONY, aki közvetlenül pedagógiai szakvizsgája előtt állott (könyvtárosi mellékszakkal), megpályázott egy állást a Mississippi Állami Egyetem (MSU) könyvtárában. A felvételi bizottság őt be sem hívta, viszont 3 hónap múlva kinevezték az állásra Evans urat, aki az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) által elismert ("ALA akkreditált") főszakos könyvtárosi vizsgával rendelkezett. Merwin kisasszony beperelte az MSU könyvtárát alkotmányos jogainak (a nemek közti egyenlőségnek) megsértése miatt; egyik tanúja, a Kongresszusi Könyvtár vezető tisztviselője, szakértőként azt vallotta, hogy az ALA-akkreditáció nem feltétlenül szükséges az illető állás elnyeréséhez, mások is eredményesen dolgoznak az MSU könyvtárában ilyen képesítés nélkül. A könyvtár képviselője szerint Merwin kisasszonyt csak iskolai könyvtárosi munkára képesíti a végzettsége. A négy nőből és két férfiből álló esküdtszék végül elmarasztalta a könyvtárát, s kötelezte annak igazgatóját, hogy 10 000 dollár kártérítést fizessen Merwin kisasszonynak. Az *American Libraries* c. folyóirat kommentár nélkül ismertette a történeteket (1983. július–augusztus). Utána a lap több olvasója (férfiak és nők vegyesen) felháborodott levelekben követelték, hogy az ALA álljon ki a képesítési rendelkezések mellett. Nem a bíróságokra, hanem a szakmai szervezetekre tartozik – hangoztatták – annak az eldöntése, hogy milyen képesítés kell egy állás betöltéséhez. Ezzel az erővel az ügyvédi vagy orvosi gyakorlatot is engedélyezhetnék bírósági döntéssel olyanok számára, akiknek nincs diplomájuk.

American Libraries, 1983. október